

Зміст

ЖИЖЕКІАНСЬКІ УРОКИ	7
УРОК ПЕРШИЙ. З чого нам дозволено сміятись?	9
УРОК ДРУГИЙ. «Абстрактний Цой» і його негаразди	17
УРОК ТРЕТІЙ. Обивательське розчарування і помаранчевий розпач	22
УРОК ЧЕТВЕРТИЙ. Вперед у минуле. Пропаганда в сучасному російському кінематографі	29
УРОК П'ЯТИЙ. «Вор»: проблема тоталітарного батьківства	41
УРОК ШОСТИЙ. Ленін, Христина, Барселона: що фільм Вуді Аллена може розповісти про особливості (пост)тоталітарної свідомості в Україні?	48
УРОК СЬОМИЙ. «Велика Вітчизняна війна» як теорія змови	56
УРОК ВОСЬМИЙ. Мовчазний пакт: «суб'єкт, що не бажає знати»	60
УРОК ДЕВ'ЯТИЙ. Зомбі у місті: постсовєтська війна фантазій	65
УРОК ДЕСЯТИЙ. Два тіла: «Неприємності з Гаррі» по-українськи (та по-російськи)	70
УРОК ОДИНАДЦЯТИЙ. Помаранчева тривога: епідемія як симптом	76
УРОК ДВНАДЦЯТИЙ. Реалістичний оптимізм: кілька політичних рефлексій над «Етикою» Бадью	79
УРОК ТРИНАДЦЯТИЙ. Не второпають: Ален Бадью переглядає «Південний Парк»	82
УРОК ЧОТИРНАДЦЯТИЙ. Те, що було неминучим, стало неможливим: про постсучасне фантазування	85

ТЕОРЕТИЧНЕ

93

Побиття постмодерного немовляти: постмодернізм в українському гуманітарному дискурсі	95
Samvydav.net: безмежжя та межі постмодернізму	113
Слово на букву «д». Лакан і дискурс	136
Бадью для чайників	148
Парадокси постколоніального виміру	169

РІЗНЕ

187

Cute-art, або різні способи бути кітчем	189
«Твін Пікс. Повернення»: від <i>unheimlich</i> до <i>surreal</i>	193
Місто і місце: спроба критики однієї загальної непоганої книжки	197

ДІАЛОГ

201

«На вкус і цвет всі фломастери різніє»: про мережеву культуру і не тільки	203
--	-----

З чого нам дозволено сміятись?

Питання, винесене у заголовок цього допису, може і саме видатись трохи сміховинним, таким собі курйозом, не вартим подальшої думки. Дозволено? Сміятись? Ти жартуєш? Однак, запевняю вас, що відповісти на нього не так просто. Бо й справді, з чого? Сподіваюсь, ніхто не буде таким наївним, щоб стверджувати, що ми можемо сміятись геть з усього.

Я замислився над цим питанням випадково, після того як нещодавно опублікував на своїй сторінці у фейсбуці жарт (у формі кумедного тесту на українськість). Ось, власне, і він, щоб усім було зрозуміло, про що йдеться:

Справжній українець за своє життя обов'язково має вбити одного москаля, одного жида і одну синичку. Якщо ви подумки запитали себе «чому синичку?», ви пройшли тест) вітаю!

Мені цей жарт сподобався насамперед своїми альтюссеріансько-жижекіанськими мотивами «суб'єктивації/належності до». Думаю, багато хто принаймні поверхнево знайомий із поняттям ідеологічної інтерпеляції: коли ми впізнаємо себе

у поклик Іншого (у знаменитому прикладі Альтюссера — влади, владної фігури полісмена) і відповідаємо на нього, ми інтерпелюємо себе з індивідів в ідеологічних суб'єктів (належних до певної спільноти, де цей поклик має валідність). Однак, як зазначає Альтюссер, щоб відповісти на цей поклик, ми (завжди вже) маємо бути тим, до кого звертаються, тобто інтерпеляція просто виводить на поверхню уже наявного в індивіді (несвідомого) суб'єкта. Іншими словами, вона є радше впізнаванням себе (що ти є ось цим іменем, цим титулом, що ти належиш до тієї чи іншої спільноти, де такий інтерпелятивний поклик Іншого має сенс і т.д.), аніж процесом виникнення чи становлення чогось *ex nihilo*, якою, наприклад, є суб'єктивація у розумінні Алена Бадью.

У подібному ключі, в одній зі своїх праць Славою Жижек зазначає, що наша належність до певної спільноти визначається не так знанням та виконанням усіх її експліцитних правил та приписів, як (неявним, імпліцитним) розумінням того, які з цих правил ми можемо і навіть зобов'язані порушувати. Тільки інтерналізувавши таке «таємне» знання про дозволені межі переступу, що оперують у певній спільноті, ми підтверджуємо (для інших) нашу справжню належність до неї, навіть якщо самі ніколи не вдамося до цього переступу чи й вважаємо його неприйнятним.

Схожим чином у вищенаведеному жарті, якщо ви ставили собі (вголос або ж про себе) те недолуге питання про синичку і в такий спосіб «ловились» на інтерпелятивний гачок, це зовсім не означало, що вас переповнювало бажання вбивати «жидів та москалів». Цим актом ви радше визнавали свою належність до спільноти (спільноти «українців», хай що ми розуміємо під цим словом), де такий «обов'язок вбивати» для «справжнього, щирого» українця з анекдоту є «інтуїтивно» зрозумілим і не вимагає додаткового пояснення, тоді

як включення у цей ряд бідолашної пташки викликає у нас здивування.

Була в цьому жарті для мене й певна субверсивна нотка. Він змушував задуматись, чому в спільноті, до якої я щойно визнав свою належність, (стереотипний) образ «щирого українця» так часто й настирливо пов'язують із ненавистю до росіян та євреїв, бо більше, чому така пов'язаність видається мені настільки невимушеною та природною (хоч я її й не поділяю), що навіть не викликає запитань. Очевидно, що такий образ зумовлений цілком реальною історією етнічних конфліктів, насильства та взаємної ксенофобії, однак чи не більше — цілою мережею тривалих пропагандистських наративів та кліше, які перетворювали ненависть до «жидів та москалів» на саме осердя «української ідентичності».

Тож для мене цей жарт був спрямований не так проти анекдотичних, знову ж таки, «жидів та москалів», як проти стереотипного образу «українця», насадженого десятиліттями ще у советські часи, та з особливою відвертістю й інтенсивністю в сучасній путінській Росії. Бо ж погодьтеся, якщо хтось так наполегливо визначає твою ідентичність через ненависть до іншого, то це не завжди й не лише тому, що так і є насправді, чи, принаймні, так траплялося в історії, а й тому, що це вигідно комусь сьогодні. Жарт, звісно, експлуатував цей стереотип, але заразом його й підважував. Власне, для мене він розпадався на два рівні: верхній, експліцитний рівень («справжній українець» — це той, хто ненавидить «жидів та москалів») та нижній, імпліцитний («справжній українець» — це людина, якій не потрібно пояснювати, чому «стереотипний українець» з анекдоту мав би ненавидіти «жидів та москалів»). Тоді як на метарівні цей жарт немов говорив: «українець» — це, врешті-решт, той, хто може сміятися з цього жарту, хто розуміє дієвість, а заразом

усю умовність та зумовленість цього стереотипу. І я щиро з нього посміявся.

Десь як я й передбачав, публікуючи той допис (який був, зізнаюсь, частково й свідомою провокацією), таку мою інтерпретацію цього жарту розділяли далеко не всі. Не минуло й кількох хвилин, як мій жарт назвали расистським [sic!], а мене самого, треба розуміти, принаймні «латентним» расистом. Це й змусило мене серйозніше задатися отим питанням: «З чого ж нам дозволено сміятись?»

Адже, з одного боку, очевидно, що анекдоти завжди оперують певними стереотипами і не надто «політкоректні» в своїх образах та засобах. Як правило, це і є тим, що робить їх смішними. З іншого ж, сміх зовсім не такий безневинний, як може видатись на перший погляд. Наш сміх може кривдити й ранили, він може дратувати, може викликати відчуття зняковіння, сорому чи й, врешті, огиди. Адже, особливо в жартах, сміх майже завжди відбувається за рахунок іншого. Ми сміємося з нього, бо він не надто бистрий на розум, занадто повільний чи квапливий, ледачий або надміру працьовитий. Ми сміємося з його жадібності, з його марнотратства, з його сексуальної ненаситності чи закомплексованості, загалом з його дивного способу буття. Зрештою, ми сміємося з нього тому, що він *інший*, не схожий на нас, бо ж не будемо ми сміятися з самих себе.

Якщо помислити сміх з такої перспективи як форму символічного насильства проти іншого, наше запитання дуже швидко втратить свій статус кумедного курйозу і, з огляду на те, якою мірою ставлення до іншого розташовується сьогодні в самому осерді не лише суспільної етики, а й політики, перетвориться на одне з центральних питань сучасності.

Бо й справді, якщо *кожен* жарт реалізовується за рахунок іншого, то ми ніколи не можемо бути певні, що будь-який